

Департамент освіти та науки
Хмельницької обласної державної адміністрації
Хмельницький державний центр естетичного виховання учнівської молоді

**Методичні рекомендації
«Вишиванка у традиційно-побутовій
культурі Поділля»**

Хмельницький 2023

Вишиванка у традиційно-побутовій культурі Поділля

Укладач методист з декоративно-ужиткового мистецтва Н.М. Мельник
Хмельницький, 2023 – с 14.

У методичних рекомендаціях наведено техніки, символи, орнаменти
подільської вишивки.

Методичний матеріал розрахований для керівників гуртків

ЗМІСТ

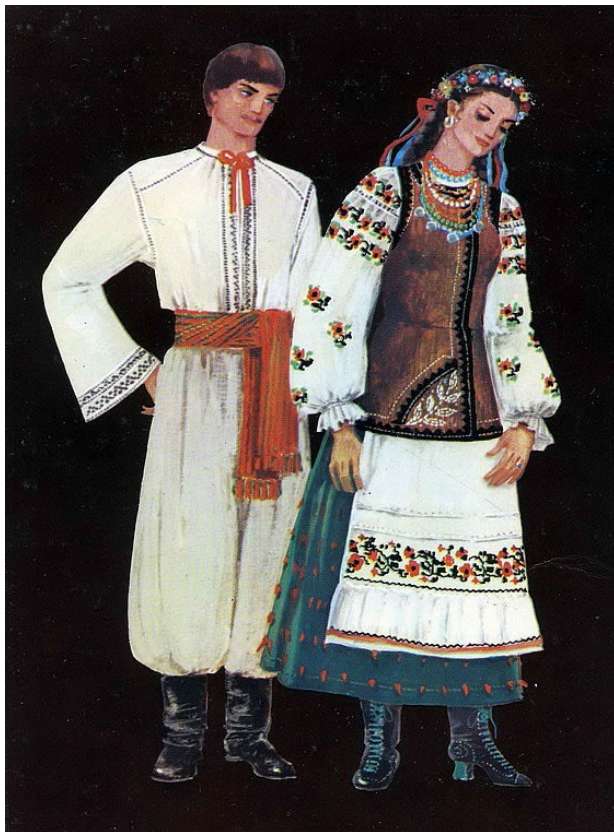
Вступ.....	4
Історичне значення вишиванки в культурі Поділля.....	5
Техніки вишивки, характерні для Поділля.....	7
Символіка орнаментів у вишиванках Поділля.....	9
Роль вишиванки у побуті та обрядах.....	11
Сучасне використання традицій подільської вишивки.....	12
Використана література.....	14

Вступ

Вишиванка — це традиційний український одяг, прикрашений вишитими орнаментами, який є одним із найпотужніших символів української культури, національної ідентичності та духовності. Це ще й тисячолітня історія, магія символів і кодів, зв'язок з минулим та потужна енергія предків. До вишиванок ставилися з особливою пошаною, їх вважали оберегом, річчю з особливою енергетикою. Кожен регіон славиться своїми вишиванками. Особливе місце займає подільська вишиванка - насичена, колоритна, яскрава. Вона складна, але дуже гарна водночас. Її головна особливість - різноманіття кольорів і різні техніки, які передавалися з покоління в покоління.

Історичне значення вишиванки в культурі Поділля

Поділля – історико-географічна область, яка охоплює територію сучасних Вінницької, Хмельницької та частково Тернопільської, Чернівецької, Одеської та інших областей. В цьому регіоні особливо мальовнича природа, і це певною мірою вплинуло і на особливості вишиванок.

Вишиванка на Поділлі завжди була більше, ніж просто одягом. Вона виконувала важливі соціальні, ритуальні та сакральні функції. Її носили як оберіг, що захищав від злих сил. Зокрема, орнаменти та символи, нанесені на сорочку, мали відповідати віку, соціальному статусу та навіть життєвим обставинам людини (наприклад, весільна сорочка мала свої особливості). Кожен візерунок, колір і техніка мали глибоке символічне значення, яке передавалося від покоління до покоління.

Вишивка на Поділлі мала геометричні й рослинні мотиви. Найчастіше зустрічалися ромби, хрести, дерева життя та квіткові орнаменти. У колориті переважали чорний, червоний та білий кольори, які символізували силу, кохання та чистоту.

Подільські вишиванки вирізнялися своїми унікальними орнаментами, за якими можна було впізнати походження людини.

Орнаменти, кольори й багатство вишивки демонстрували соціальний статус. Наприклад, у заможних родинах сорочки вишивали більш складними техніками з використанням дорогих ниток (шовку або металевих ниток).

Вишиванка на мала сакральне значення: вважалося, що вона захищає людину від злих духів і недоброзичливості. Особливо важливими були

орнаменти на рукавах, подолі та комірці — місцях, які символічно «захищали» тіло.

Вишиванка була невіддільною частиною важливих життєвих подій:

- **Весільна вишиванка.** Наречена створювала сорочку для нареченого, вкладаючи у візерунки свої побажання щастя, любові та багатства. Орнаменти весільної сорочки часто включали символи родючості та міцної сім'ї.

- **Родинні свята.** Вишиванка використовувалася під час народження дитини, хрестин, а також у поминальних обрядах. Кожна подія мала свої кольори й орнаменти, які передавали потрібну енергію.

- **Календарні свята.** На великі релігійні свята, такі як Різдво чи Великдень, люди одягали найбільш урочисті вишиванки.

На Поділлі орнаменти вишиванок часто мали глибокий символічний підтекст:

- **Чорний і червоний кольори.** Чорний символізував землю й родючість, червоний — життя, енергію, кохання.

- **Геометричні орнаменти.** Наприклад, ромби асоціювалися з плодючістю та достатком, а хрести — із захистом і духовним гармонійним світом.

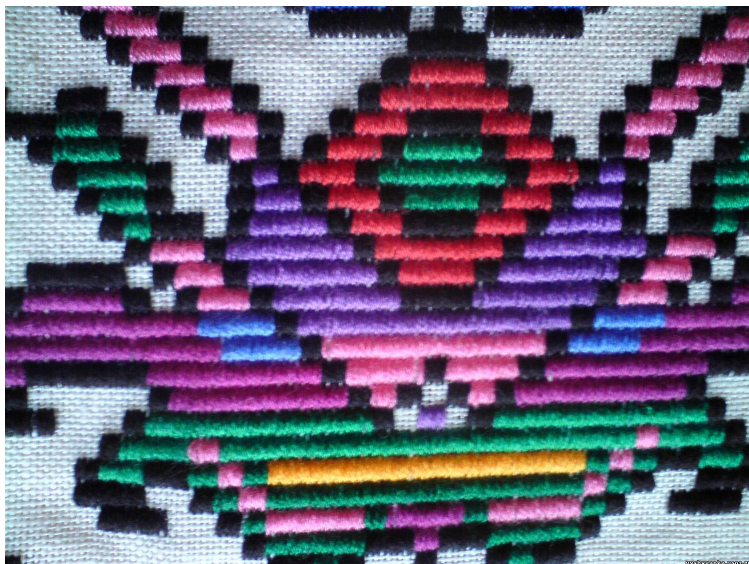
- **Рослинні мотиви.**

Дерево життя, виноградні лози чи квіти означали родовід, зростання та красу.

Вишиванка Поділля також відображала народне розуміння гармонії людини з природою. У візерунках простежувалися мотиви води, сонця, землі, які символізували основні життєві сили. Також важливим було передавання знань через вишивку: кожна жінка навчалася техніки від своєї матері, створюючи неповторний «культурний код».

Історичне значення вишиванки зберігалося через її постійне використання в побуті й обрядах. У важкі періоди історії, такі як часи заборони української культури, саме вишиванка ставала символом спротиву та збереження національної ідентичності.

Вишиванка — це не лише частина побуту минулих часів, а й живий символ української культури, який об'єднує покоління й нагадує про зв'язок із предками.

II. Техніки вишивки, характерні для Поділля

Подільський регіон славиться своєю унікальною вишивкою, яка вирізняється багатством технік, орнаментів і поєднанням кольорів. Традиційні техніки, що використовувалися в регіоні, є справжнім витвором мистецтва, що передавалися з покоління в покоління.

Для вишивання на Поділлі використовували більше ста технік. Одні з найпоширеніших:

Хрестик

Опис: Найбільш впізнавана техніка української вишивки, популярна і в наш час.

Особливості: Створення орнаменту за допомогою перехрещених стібків. Завдяки цій техніці візерунки виглядали чітко й симетрично.

Поширення: Використовувалася для повсякденних і святкових сорочок.

Низь (або низинка)

Опис: Стара техніка вишивки, характерна для Поділля, при якій орнамент виконувався з виворотного боку.

Особливості: Нитка простягалася під тканиною через кілька ниток основи. Завдяки цьому візерунок виглядав об'ємним і рельєфним.

Поширення: Часто використовувалася для створення геометричних орнаментів.

Штапівка

Опис: Простий, але ефектний метод, при якому нитка прокладалася рівними стібками в одному напрямку.

Особливості: Ця техніка створювала легкі, невеликі орнаменти.

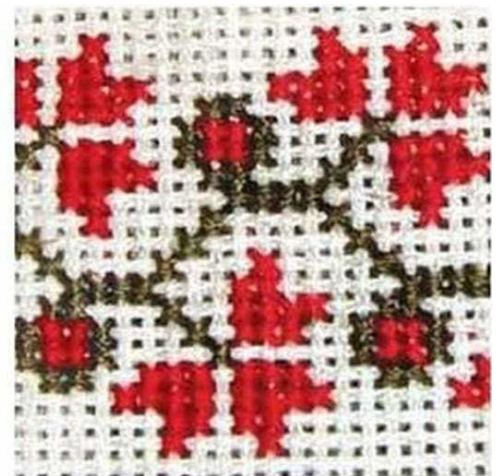
Поширення: Використовувалася в простому повсякденному одязі.

Занизування

Штапівка

Хрестик

Заволікання (або заволока)

Опис: Техніка, за якої нитка протягувалася крізь тканину, утворюючи контрастний візерунок.

Особливості: Використовувалася для створення складних геометричних узорів.

Поширення: Часто зустрічалася у сорочках і рушниках.

Гладь

Опис: Ця техніка забезпечувала створення гладких і «живих» орнаментів. Вона дозволяла передавати м'якість рослинних і квіткових мотивів.

Особливості: Використовувалися рівномірні стібки, що покривали тканину щільно та рівно.

Поширення: Найчастіше застосовувалася для оздоблення весільних сорочок та урочистого одягу.

Мережка

Опис: Техніка вишивки з використанням вирізання ниток основи тканини, що створювало "ажурний" ефект.

Особливості: Використовувалася для оформлення країв сорочок, рукавів і подолів.

Поширення: Найчастіше застосовувалася в урочистих і весільних вбраннях.

Майстрині Поділля часто комбінували різні техніки для створення складних композицій. Наприклад, мережку могли поєднувати з хрестиком або низью, що робило орнаменти багатшими й виразнішими.

Кожна техніка мала не лише декоративну, а й символічну роль. Наприклад, гладь використовувалася для створення оберігів, а низь — для «замикання» захисної енергії в орнаменті.

Унікальність подільської вишиванки полягає в використанні насиченого чорного кольору, який додає контрастності та виразності до візерунків. Розбавляли чорний темно-вишневим, червоним кольором у різних пропорціях. Часто використовували жовтий, зелений, поєднання червоного з синім, а також – теплого і холодного відтінків коричневого. Особливо гарно виглядало поєднання коричневого кольору з блакитним. Один з найпопулярніших кольорів є колір стиглого жита, який чудово поєднувався з чорним. Щоб отримати такий колір ниток, їх пересипали хромітом і запікали у тісті. Завдяки такій обробці нитки мали інтенсивний і стійкий колір. А щоб виріб виглядав ще ефектніше, додавали золоті і срібні нитки. Сорочки «білим по білому» або «жовтим по білому» використовували для весіль. Але їх вишивали дуже ретельно і відповідально. Ще одна унікальність подільської вишивки - що візерунок, вишитий навколо грудей, часто переносили на спину сорочки.

Подільські техніки вишивки — це унікальний скарб української культури, що поєднує в собі історію, традиції та високу майстерність. Ці техніки досі надихають майстрів, зберігаючи дух автентичності.

III. Символіка орнаментів у вишиванках Поділля

Подільська вишивка вирізняється глибоким символізмом, що проявляється у кожному елементі орнаменту. Символіка мала сакральне значення, пов'язане з оберегами, життєвими циклами, природою та духовністю.

Геометричні мотиви

Геометрія — один із найпоширеніших типів орнаментів у подільських вишиванках. Її символіка базувалася на зв'язку людини з космосом, природою і внутрішньою гармонією.

- **Ромб із крапкою всередині.** Символ родючості, багатства та плодючості. Крапка у центрі позначала насіння або нове життя.
- **Хрест.** Найсильніший оберіг, що символізував гармонію, захист та єдність духовного й матеріального світу.
- **Зигзаг (або «вода»).** Уособлював рух життя, очищення та зв'язок із природними силами.

Рослинні орнаменти

Рослинні мотиви були уособленням життя, краси, духовного зростання та відродження.

- **Дерево життя.** Символ світобудови та єдності поколінь. Коріння дерева — минуле, стовбур — теперішнє, а гілки — майбутнє.
- **Квітка.** Уособлювала молодість, чистоту, красу та жіночу енергію. Найчастіше використовували мак, калину, троянду.
- **Виноградна лоза.** Символ родини, міцності роду та плодючості.

Тваринні мотиви

Тварини в орнаментах вишивки зустрічалися рідше, але також мали важливе значення:

- **Птахи.** Символ душі, зв'язку з небом і духовності. Наприклад, голуби чи ластівки часто символізували кохання й мир.
- **Олень.** Уособлював мужність, силу й благородство.

Абстрактні символи

- **Сонце.** У вишиванках сонце часто зображували у вигляді кола або розеток. Це був символ світла, тепла та життя.
- **Зірка.** Уособлювала духовну чистоту, гармонію та надію.
- **Спіраль.** Символізувала циклічність часу та нескінченність життя.

Колористика як частина символіки

Кольори у подільській вишивці також мали важливе значення:

- **Червоний.** Колір життя, енергії, любові та захисту.
- **Чорний.** Символ родючої землі, стабільності та мудрості.
- **Білий.** Колір чистоти, світла та духовності.
- **Синій.** Символ неба, води та спокою.
- **Зелений.** Колір весни, зростання й оновлення.

Розташування орнаментів і їхнє значення

- **Рукави.** Захищали руки від «злого ока», тому тут часто розміщували хрестики чи геометричні символи.
- **Поділ сорочки.** Ця частина вважалася межею між людиною і землею, тому орнаменти на подолі часто зображували родючість і захист.
- **Комір.** Символізував духовний захист і «замикання» енергії.

Символічне значення для обрядів

- **Весільна вишиванка.** Мотиви дерева життя та виноградної лози уособлювали міцність і благополуччя майбутньої родини.
- **Оберегова вишивка.** Використовували хрестики, зигзаги та ромби для захисту від злих сил.

Подільська вишивка — це цілий світ символів, які відображають глибокий зв'язок із природою, духовністю та традиціями українського народу.

IV. Роль вишиванки у побуті та обрядах

Вишиванка завжди займала особливе місце в культурі Поділля. Це був не просто одяг, а важливий символ, що супроводжував людину в повсякденному житті та ключових життєвих подіях. Вишиванка була уособленням національної ідентичності, оберегом і важливим елементом різних обрядів.

Вишиванка у повсякденному житті

- **Повсякденний одяг.** Вишиванки носили у звичайні дні, але вони були простіше прикрашені. Орнаменти були менш складними, а кольорова палітра стриманою. Така вишивка мала здебільшого оберегове значення, захищаючи людину від злих сил.

- **Робочий одяг.** Для повсякденних справ створювали більш функціональні сорочки, часто з мінімальною вишивкою. Орнаменти розташовувалися лише на ключових ділянках (комір, манжети, поділ), де вони слугували захистом.

Вишиванка у святковому вбранні

- **Святкові сорочки.** На великі свята, такі як Різдво, Великдень чи храмові свята, одягали найбагатше оздоблені вишиванки. У них використовували складні орнаменти, яскраві кольори (червоний, чорний, іноді зелений і синій) та дорогі нитки (шовкові або срібні).

- **Прикраси.** Святкові вишиванки доповнювали кораловими намистами, срібними дукачами або стрічками.

Роль вишиванки в обрядах

Весільна вишиванка. Весільна сорочка була центральним елементом святкового одягу молодят. Її створення довіряли нареченій або жінкам із її родини. Орнаменти весільної сорочки включали символи плодючості, родинного щастя (дерево життя, виноградна лоза) і захисту (хрест, ромби). Наречена часто

вишивала сорочку для нареченого, вкладаючи у неї побажання кохання та гармонії.

Хрестини. Для новонароджених створювали спеціальні вишиті сорочки, які повинні були захищати дитину від злих сил і дарувати їй міцне здоров'я. Орнаменти тут були найпростішими — хрестики, зірки чи кола.

Похоронні обряди. У Подільському регіоні вишиванка також була частиною похоронних традицій. Для померлих шили спеціальні сорочки, часто з білою вишивкою, яка символізувала очищення й перехід у потойбічний світ.

Попри зміни в побуті, роль вишиванки залишається актуальною і сьогодні. Вона знову стала символом національної гордості та самоідентифікації, використовується як святковий одяг і важливий атрибут на сучасних весіллях та державних святах.

Подільська вишиванка — це не лише одяг, а справжній «код» української культури, який продовжує жити через традиції й сучасні інтерпретації.

V. Сучасне використання традицій подільської вишивки

На сьогодні подільська вишиванка надихає сучасних дизайнерів на створення одягу, що зберігає національні традиції. Все більше людей повертаються до носіння вишиванок як до символу національної гордості. Водночас продовжують використовувати автентичні подільські техніки й орнаменти для популяризації культурної спадщини України.

Багато українських дизайнерів, таких як Віта Кін та Оксана Караванська, інтегрують елементи подільської вишивки у свої колекції. Застосування традиційних орнаментів у сучасних кроях створює унікальні моделі одягу, які популярні не лише в Україні, а й за її межами.

Вишиванки стали частиною casual-гардеробу. Сучасні сорочки зі спрощеними орнаментами або стилізованими мотивами носять у поєднанні з джинсами чи піджаками, створюючи стильний образ.

Відродження традиційної ручної праці й використання натуральних тканин та ниток (льон, бавовна) роблять подільську вишивку популярною серед шанувальників екологічного одягу.

Подільські орнаменти активно використовуються для оформлення рушників, серветок, наволочок, скатертин тощо. Такий декор додає інтер'єру автентичності та національного колориту.

Вишиті елементи, настінні панно, або їхні стилізації створюють оригінальні акценти в сучасних домівках.

Орнаменти подільської вишивки використовуються для створення прикрас: кулонів, браслетів, сережок. Це може бути як ручна робота, так і лазерне гравіювання традиційних візерунків.

Сучасні майстрині додають вишивку до аксесуарів, таких як сумки, рюкзаки та ремені, що надає їм особливого етнічного шарму.

Щорічне святкування Дня вишиванки (15 травня) стало популярним не лише в Україні, а й серед української діаспори. Під час цих заходів подільські орнаменти часто представляють як зразок автентичної культури.

Завдяки популярності вишиванок подільські мотиви адаптують для друкованих тканин і вишивок машинним способом. Це дозволяє зробити традиційну культуру доступною для широкого загалу.

Подільська вишивка надихає митців на створення картин, інсталяцій та перфомансів, що демонструють багатство української культури.

Проводяться майстер-класи з традиційних технік вишивки, які популяризують подільську спадщину серед молоді.

На фестивалях і ярмарках часто презентують подільську вишивку як частину етнічного багатства України.

Традиційні візерунки адаптують для використання у графічному дизайні, створюючи логотипи, ілюстрації, дизайни для одягу та поліграфії.

Деякі програми пропонують створення вишиванок у віртуальному форматі, популяризуючи знання про техніки й орнаменти.

Сьогодні подільська вишивка є не лише елементом побуту, а й символом української самоідентифікації. Її використовують у патріотичній символіці, соціальних кампаніях і на державних заходах, що підкреслює важливість цієї традиції для сучасного суспільства.

Сучасне використання подільської вишивки є прикладом того, як традиція може органічно інтегруватися у повсякденне життя, мистецтво й моду. Це не лише зберігає спадщину, але й робить її актуальною для нових поколінь.

Список літератури:

1. Гончар О. Українська вишивка: традиції та сучасність.
2. Труш Н. Етнографія Поділля: культурні традиції та побут.
3. Марія Грушевська. Вишивка як мистецтво.